

DOI:
УДК 343.1

Ніна Рогатинська,
кандидат юридичних наук,
доцент, завідувач кафедри
кримінального права і процесу
Тернопільського національного
економічного університету
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0617-6114>

Вербопецька Ольга
студентка юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету

ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПОКАЗАНЬ СВИДКІВ ЯК ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ

Розглянуто особливості показань свідків як джерела доказів у процесуальному аспекті. Розкрито питання місця показань свідків серед інших джерел доказів. Звернено увагу на особливості допиту малолітніх та неповнолітніх свідків з метою отримання правдивих показань, процесуальний статус свідка, а також на порядок оцінювання показань свідка як достовірних, допустимих і достатніх доказів.

Ключові слова: докази, джерела доказів, показання, показання свідків, оцінювання показань свідків, допит свідків.

В статье рассматриваются особенности показаний свидетелей как источники доказательств в процессуальном аспекте. Рассматривается вопрос места показаний свидетелей среди других источников доказательств. Обращено внимание на особенности допроса малолетних и несовершеннолетних свидетелей с целью получения правдивых показаний, процессуальный статус свидетеля, а также на порядок оценки показаний свидетеля как достоверных, допустимых и достаточных доказательств.

Ключевые слова: доказательства, источники доказательств, показания, показания свидетелей, оценка показаний свидетелей, допрос свидетелей.

The article deals with the features of witness testimony as sources of evidence in the procedural aspect. The question of the place of testimony of witnesses among other sources of evidence is considered. Attention is drawn to the peculiarities of interrogation of juvenile witnesses in order to obtain truthful testimony, the procedural status of the witness, as well as the procedure for assessing the testimony of a witness as reliable, admissible and sufficient evidence.

From the characteristics described in the article, one can identify what procedural features distinguish the testimony of witnesses from other sources of evidence. The first of these is the testimony subject to the participants who play an ancillary role in criminal proceedings, and therefore should not be interested in the outcome of the case. Also, there is no statutory age restriction on the witness testifying. Next: the witness's testimony is documented in the interrogation record. Criminal liability for false statements should also be noted. Yes, a person who has reached the age of 16 is criminally responsible for giving false testimony. And the final is the selection of separate evaluation criteria for both the testimony provided by the witness of the crime and the testimony from other people's words.

Keywords: evidence, sources of evidence, testimony, testimony of witnesses, evaluation of testimony of witnesses, interrogation of witnesses.

Постановка проблеми. Надзвичайно важливим у кримінально-процесуальній діяльності є прийняття судом правильного рішення. У виконанні цієї процесуальної дії надзвичайно важливу роль відіграє наявність доказів. Цим твердженням обумовлена важливість глибокого вивчення різних джерел доказів. Так, це важливо для отримання достовірного, допустимого та достатнього доказу(доказів). Серед таких джерел доказів у цій роботі виокремлюються показання свідка. На це джерело доказів варто звернути увагу, оскільки воно містить у собі низку особливостей, які підкреслюють його важливість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Таке джерело доказів, як показання свідків, стає об'єктом уваги багатьох вітчизняних вчених. Так, вивченням порядку оцінювання, особливостей, питання значимості та місця показань свідків серед джерел доказів та інших питань, пов'язаних з об'єктом дослідження, займалися такі науковці, як : В. В. Король, Ю. І. Лозинська, Н. З. Рогатинська, О. П. Острійчук, І. Я. Федорів, О. Г. Шило та інші.

Мета статті – висвітлення питань, пов'язаних з особливостями показань свідків як джерела доказів у процесуальному аспекті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інформація про вчинення кримінального правопорушення або про його відсутність у будь-якому разі має певного носія. Так, відомості про такі події розкриваються з певних речей, документально зафіксованих фактів, зі слів людей, яким відома будь-яка інформація про злочин, що надають можливість відтворити, реконструювати обставини, за яких власне було вчинено кримінальне правопорушення [1, с. 209].

Все вищезгадане – це джерела доказів. На основі цього у чинному КПК України закріплена така класифікація джерел доказів:

- речові докази;
- документи;
- висновок експерта;
- показання підозрюваного, потерпілого, свідка [8, с. 88-89].

Із вищезгаданих джерел доказів найбільш поширеними є показання, оскільки на їх основі (іноді і виключно) встановлюються обставини кримінального правопорушення, що підлягають доказуванню, в результаті чого ухвалюється судове рішення [2, с. 429; 6, с. 319; 11, С. 301-302; 12, с. 152]. Так, показання виступають основним джерелом інформації під час розслідування та розгляду кримінального провадження. Це обумовлено тим, що в історії людства ще не існує жодного кримінального провадження, де б вивчення обставин вчиненого кримінального правопорушення відбувалося лише за допомогою предметів матеріального світу чи документів. Крім цього, такі стадії кримінального провадження, як досудове розслідування та судовий розгляд, передбачають обов'язкове залучення як безпосередніх учасників кримінального правопорушення, так і тих осіб, яким відома інформація або про вчинений злочин, або про особу злочинця [1, с. 210].

Відомості про вчинене кримінальне правопорушення (показання) може надати насамперед особа, яка його вчинила. Мова йде про підозрюваного, обвинувачуваного, оскільки припускається, що ця особа безпосередньо брала участь у вчиненні злочину. Потрібну для здійснення кримінально-процесуальної діяльності інформацію надає також особа, яка зазнала невігідних для себе наслідків вчинення кримінального правопорушення, тобто потерпілий.

Не меншої уваги варті показання осіб-очевидців вчинення злочину, або тих, кому така інформація відома з інших джерел інформації. Так, показання свідків відіграють не менш важливу роль у здійсненні кримінально-процесуальної діяльності, більше того – інколи показання саме цих осіб бувають більш пріоритетними.

Особливу важливість показань свідків можна пояснити однією аксіомою. У теорії неодноразово зустрічається поділ учасників кримінального провадження на зацікавлених у результатах справи і тих, хто відіграє допоміжну роль у здійсненні кримінально-процесуальної діяльності.

До першої групи зазвичай належать сторони обвинувачення та сторона захисту. Потерпілий та підозрюваний прагнуть вигідного особисто для себе вигідного підсумку проведення кримінального провадження. Зацікавленість у результатах справи кожної з цих сторін спонукає підійти до оцінювання їх показань з особливою ретельністю, оскільки ця особливість може ускладнити визначення об'єктивності показань як потерпілого, так і підозрюваного. Обидві сторони зазвичай дають показання саме на свою користь.

Свідків як учасників кримінального процесу відносять до групи тих осіб, які відіграють допоміжну роль у здійсненні кримінального процесу поруч з експертом, спеціалістом, перекладачем тощо. Ця група учасників кримінального провадження не має зацікавленості у результатах справи, тому інформація, надана ними, може максимально наблизитися до правдивої. Саме ця особливість правового статусу свідка надає його показанням особливу важливість у здійсненні кримінального процесу.

Мова йде про те, що свідок як суб'єкт кримінального провадження характеризується такою рисою як неупередженість. У зв'язку з тим саме показання свідка відіграють головну роль у прийнятті сторонами кримінального провадження рішення щодо винності або невинуватості особи, щодо якої відкрито кримінальне провадження. Неодноразово на практиці траплялися випадки, коли суттєво впливає на прийняття рішення, і, відповідно, кардинально змінюється хід справи.

Це ті випадки, коли свідок змінює свої показання. Так, на стадії досудового розслідування свідок може ділитися певною інформацією з уповноваженими особами, яка стала йому відома ще до того, як розпочалось кримінальне провадження. Вже на стадії судового розгляду кримінальної справи ця особа може розголошувати нові фактичні дані, які стали йому відомі під час досудового слідства. Це може призвести до різних правових наслідків – аж до втрати обвинуваченням своїх процесуальних положень [10, с. 878].

Відомо, що свідок надає показання, що стосуються як самої події вчинення кримінального правопорушення, так і особи, що брала безпосередню участь у його вчиненні. У зв'язку з тим С. Ю. Задерейко класифікує показання свідків так:

1) *відомості щодо самої події кримінального правопорушення* – за допомогою цієї інформації відтворюються обставини кримінального правопорушення, відбувається реконструювання цієї події при тому, що вона настала в минулому;

2) *відомості щодо особи правопорушника* – ця інформація відіграє не менш важливу роль у здійсненні кримінально-процесуальної діяльності. Її значимість пов'язана з тим, що обставини, які характеризують особу обвинуваченого, допомагають судді на стадії судового розгляду кримінальної справи підібрати індивідуальне покарання, що може застосуватися до самого обвинуваченого [1, с. 212–213].

Показання свідка характеризуються ще однією не менш важливою ознакою – суб'єктом надання таких відомостей. Так, свідком може стати будь-яка фізична особа, якій відома певна інформація про подію вчинення злочину, а також про особу підозрюваного. Така особа відповідно викликається на допит як свідок [1, с. 213; 8, с. 74].

Проте у ч. 2 ст. 65 чинного КПК України зафіксовані випадки, коли особа не може бути допитана як свідок. Мова йде про осіб, яким стала відома потрібна для здійснення кримінального провадження інформація в ході виконання ними своїх професійних обов'язків (адвокати, лікарі, нотаріуси, священники, журналісти...), особи, щодо яких застосовано заходи безпеки, захисник, законний представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача і т. д.

В іншому разі, як свідок можуть бути викликані на допит будь-які фізичні особи. До них відносяться також малолітні та неповнолітні особи. Допит малолітніх та неповнолітніх осіб як свідків має свої особливості та складнощі.

Почнімо з малолітніх свідків. Насамперед зазначимо, що до такої «категорії» свідків належать особи віком до 14 років. Процедура допиту малолітніх осіб як свідків передбачає обставини, які можуть як сприяти, так і перешкоджати отриманню суб'єктом допиту правдивих показань. Так, свідомість малолітньої особи характеризується розвитком пізнавальних процесів. У зв'язку з цим зростає самосвідомість дитини, тяга до знань, а слід за нею – бажання спілкуватися з дорослими, зростає почуття відповідальності. Вищезгадані обставини, відповідно, підвищенню шансів надання малолітнім свідком правдивих показань, а також максимального реконструювання події вчинення злочину [13, с. 277].

Проте не менш важливо знати, що психіка малолітньої особи перебуває на стадії розвитку. Несформованість дитячої психіки може спричинити неправильне сприйняття дитиною тих чи інших обставин, за яких вчинялося кримінальне правопорушення. У такому разі потрібна допомога законних представників малолітньої особи, яка допитується як свідок (батьки, опікуни, працівники спеціально відведених закладів для малолітніх, у яких знаходяться допитувані діти), оскільки вони мають досвід спілкування з дитиною а також дитячих психологів, які можуть знайти індивідуальний підхід до дитини, визначити вікові особливості її психіки, рівень розвитку, знань, життєвого досвіду, вміння мислити логічно і що не менш важливо – схильність до навіювання та фантазування [13, с. 277–278].

Вищезгадані умови стосуються також допиту неповнолітнього свідка – особи віком від 14 до 18 років. Крім цього, ст. 168 КПК України передбачає необхідність присутності педагога, а в деяких випадках – лікаря, батьків, опікунів чи інших законних представників неповнолітнього при допиті свідка віком до 14 років (у даному випадку це обов'язково), а також свідка віком до 16-ти років у тому разі, коли слідчий виявить у цьому потребу [9, с. 334].

Наступним важливим питанням порядку проведення допиту малолітнього чи неповнолітнього свідка є тривалість допиту. Довготривалість допиту є недопустимою, оскільки неповнолітні особи можуть відчути важке психологічне напруження, у зв'язку з чим настає швидка втома та неухважність. Крім цього, втомлена дитина може забути важливі обставини вчинення злочину, які мають стати предметом доказування. Відповідно у ч. 2 ст. 226 чинного КПК України зафіксовано конкретний відрізок часу, протягом якого може проводитись допит – не більше однієї години без перерви, а загалом – не більше двох годин на день [3, с. 389; 7, с. 389].

Не менш важливим є те, що перш ніж розпочнеться допит, особам, що не досягли 16-річного віку, роз'яснюється їх обов'язок про надання правдивих показань без попередження про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивих показань, а також умисне ухилення від допиту. Водночас особам віком від 16 до 18 років необхідно адресувати це попередження, оскільки у цьому разі настав вік, коли особа може притягуватись до кримінальної відповідальності.

Після завершення допиту необхідно скласти відповідний процесуальний документ – протокол допиту. Важливою умовою складання протоколу допиту є записи у ньому показань неповнолітнього свідка зрозумілими для нього реченнями. Слід врахувати особливості його мови. Цей документ оголошується не самому неповнолітньому, а особам, які були присутніми на допиті – педагогу, лікарю, а також законним представникам допитаного неповнолітнього. Саме вони підписують протокол допиту, засвідчуючи те, що надані неповнолітнім свідком показання є правдивими [9, с. 334].

Перш ніж суд буде використовувати показання свідка як джерело доказів, потрібно визначити їх придатність до використання. Мова йде про оцінювання судом показань свідків. Стержнем оцінювання показань свідка є внутрішнє переконання судді, що полягає у його впевненості в тому, що ним надано правильну оцінку всіх пред'явлених перед судом доказів. Як і інші джерела доказів, показання свідка оцінюються за критеріями: допустимість, достовірність та достатність і крім цього – належність та взаємозв'язок [5, с. 200].

Для повного оцінювання показань свідка потрібно врахувати такі фактори:

- 1) джерело походження;
- 2) особа свідка;
- 3) характер показань свідка;
- 4) співвідношення показань свідка з іншими джерелами даного провадження з метою виявити суперечності або узгодженості між ними [5, с. 201].

Для оцінювання достовірності показань свідка передбачено застосування кількох методів:

- 1) оцінювання загальної правдоподібності показань свідка;
- 2) врахування можливості свідка правильно сприймати обставини вчинення злочину;
- 3) перевірка взаємопов'язаності всіх частин показань;
- 4) перевірка відповідності показань свідка іншим джерелам доказів;
- 5) особисте спостереження за поведінкою свідка з метою виявлення ознак надання неправдивих показань [4, с. 106].

Дещо більшої ретельності потребує оцінювання показань з чужих слів, оскільки цьому різновиду показань свідка властивий доволі високий рівень суб'єктивізму. Однозначно допускається можливість визнання суддями показань з чужих слів як таких, що можуть враховуватись у процесі прийняття судом рішення. У зв'язку з тим виокремлено такі критерії оцінювання показань з чужих слів:

- 1) їх значимість для з'ясування певних обставин та розуміння інших відомостей;
- 2) обставини, що викликають довіру до їх правдивості;
- 3) переконливість таких показань;
- 4) складність спростування показань з чужих слів для сторони, проти якої вони спрямовані;
- 5) співвідношення між цими показаннями та інтересами особи, яка їх надала;
- 6) можливість допиту особи, яка надала первинні пояснення або визначення причини неможливості проведення такого допиту.

Неможливість проведення допиту особи, що надала первинні пояснення, може виникнути у разі:

- 1) ухилення від допиту;
- 2) відсутності під час судового засідання внаслідок смерті або через тяжку фізичну чи психічну хворобу;
- 3) неприбуття особи на допит, а її місце проживання не було встановлено;
- 4) перебування за кордоном [1, с. 215].

З вищезгаданого стає зрозуміло, що як свідок у кримінальному провадженні може виступати не тільки особа, яка була безпосереднім очевидцем події вчинення злочину.

Висновки. З наведених вище характеристик можна виявити, які процесуальні особливості виокремлюють показання свідків з-поміж інших джерел доказів. Першою з них є суб'єкт давання показань, який стосується учасників, що відіграють допоміжну роль у здійсненні кримінально-процесуальної діяльності, а отже, не повинен бути зацікавленим у результатах справи. Також щодо суб'єкта надання показань свідка не встановлено законом вікових обмежень. Показання свідка документально закріплені в протоколі

допиту. Варто також зазначити про кримінальну відповідальність за надання неправдивих показань, до якої притягується особа, яка досягла 16-річного віку. Кінцевим є виокремлення окремих критеріїв оцінювання як показань, що надаються очевидцем вчинення злочину, так і показань з чужих слів.

Список використаних джерел

1. Задерейко С. Ю. Поняття та властивості показань свідка як джерела доказів. *Правове регулювання економіки : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана», Навч.-наук. ін-т «Юридич. ін-т»;* [редкол.: А. М. Колодій (голов. ред.) та ін.]. Київ : КНЕУ, 2018. № 17. С. 209–217.
2. Король В. В., Садова Т. В. Показання як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2013. № 3. С. 428–434.
3. Кунтій А. І. Тактика допиту неповнолітнього свідка під час розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична.* 2013. Вип. 3. С. 386–393.
4. Лозинська Ю. І. Засоби з'ясування достовірності показань свідка у кримінальному провадженні. *Університетські наукові записки.* 2018. № 1. С. 101–112.
5. Лушпійенко В. Оцінка показань свідка судом у кримінальному процесі України. *Національний юридичний журнал: теорія і практика.* 2017. № 2 (24). С. 200–202.
6. Острійчук О. П. Місце показань в системі процесуальних джерел доказів. *Часопис Київського університету права.* 2013. № 3. С. 319–322.
7. Павлюк Н. В. Проблеми підготовки до допиту неповнолітніх під час досудового розслідування. *Питання боротьби зі злочинністю.* 2013. Вип. 25. С. 186–196.
8. Банах С. В., Рогатинська Н. З., Сарахман А. М. Кримінальний процес : підруч. Тернопіль : Екон. думка ТНЕУ, 2016. 264 с.
9. Рогатинська Н. З., Мудрак Р. М. Особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи. *Право і суспільство.* 2014. № 5. С. 333–338.
10. Слінько С. В. Процесуальний статус свідка у кримінальному процесі. *Форум права.* 2012. № 1. С. 878–882.
11. Федорів І. Я. Показання як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Право і суспільство.* 2014. № 4. С. 301–307.
12. Шило О. Г. Загальна характеристика показань як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства.* 2015. №1. С. 151–156.
13. Шульга А. О. Морально-етичні основи допиту малолітніх свідків. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.* 2012. № 1. С. 276–283.

References

1. Zadereyko, S. Yu. (2018). Ponyattya ta vlastyivosti pokazan svidka yak dzherela dokaziv [The concept and properties of the testimony of a witness as a source of evidence]. *Pravove rehulyuvannya ekonomiky – Legal regulation of the economy, 17*, 209–217 [in Ukrainian].
2. Korol, V. V., & Sadova, T. V. (2003). Pokazannya yak dzherelo dokaziv u kryminal'nomu provadzhenni [Testimony as a source of evidence in criminal proceedings]. *Naukovyy visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, 3*, 428–434 [in Ukrainian].
3. Kuntiy, A. I. (2013). Taktyka dopytu nepovnolitn'oho svidka pid chas rozsliduvannya umysnoho vbyvstva, vchynenoho v stani syl'noho dushevnoho khvylyuvannya [The tactics of interrogating a minor witness in the investigation of a premeditated murder committed in a state of intense emotional disturbance]. *Naukovyy visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs, 3*, 386–393 [in Ukrainian].
4. Lozyn'ska, Yu. I. (2018). Zasoby ziasuvannya dostovirnosti pokazan svidka u kryminalnomu provadzhenni [Means of ascertaining the authenticity of a witness's testimony in criminal proceedings]. *Universytetski naukovyi zapysky – University research notes, 1*, 101–112 [in Ukrainian].
5. Lushpiyenko, V. (2017). Otsinka pokazan svidka sudom u kryminal'nomu protsesi Ukrayiny [Evaluation of a witness's testimony by a court in the criminal process of Ukraine]. *Natsionalnyi yurydychnyi zhurnal: teoriya i praktyka – National Law Journal, 2 (24)*, 200–202 [in Ukrainian].

6. Ostriychuk, O. P. (2013). Mistse pokazan' v systemi protsesual'nykh dzherel dokaziv [The place of testimony in the system of procedural sources of evidence]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava – Journal of the Kyiv University of Law*, 3, 319–322 [in Ukrainian].
7. Pavlyuk, N. V. (2013). Problemy pidhotovky do dopytu nepovnitnikh pid chas dosudovoho rozsliduvannya [Problems of preparation for interrogation of minors during pre-trial investigation]. *Pytannya borot'by zi zlochynnystvu – Issues of combating crime*, 25, 186–196 [in Ukrainian].
8. Banakh, S. V., Rohatynska, N. Z., & Sarakhman, A. M. (2016). *Kryminal'nyy protses [Criminal process]*. Ternopil: Ekon. dumka [in Ukrainian].
9. Rohatynska, N. Z., & Mudrak R. M. (2014). Osoblyvosti dopytu malolitnoyi abo nepovnitnoyi osoby [Features of interrogation of a minor or a minor]. *Pravo i suspilstvo – Law and society*, 5, 333–338 [in Ukrainian].
10. Slinko, S. V. (2012). Protseual'nyy status svodka u kryminalnomu protsesi [The procedural status of a witness in criminal proceedings]. *Forum prava – The forum is right*, 1, 878–882 [in Ukrainian].
11. Fedoriv, I. Ya. (2014). Pokazannia yak dzherelo dokaziv u kryminalnomu provadzhenni [Testimony as a source of evidence in criminal proceedings]. *Pravo i suspilstvo – Law and society*, 4, 301–307 [in Ukrainian].
12. Shylo, O. H. (2015). Zahalna kharakterystyka pokazan yak protseual'nogo dzherela dokaziv u kryminalnomu provadzhenni [General characteristics of testimony as a procedural source of evidence in criminal proceedings]. *Visnyk kryminal'noho sudochynstva – Bulletin of criminal proceedings*, 1, 151–156 [in Ukrainian].
13. Shulha, A. O. (2012). Moralno-etychni osnovy dopytu malolitnykh svdkiv [Moral and ethical foundations of interrogation of juvenile witnesses]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnih sprav imeni E. O. Didorenka – Bulletin of Lugansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko*, 1, 276–283 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 23.11.2019.